

Sloboda izražavanja ili povreda časti i ugleda?

Sanja Savčić¹

Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet

Bojan Pajić

Univerzitet u Novom Sadu, Pravni fakultet

DOL: 10.5937/cm17-34621

Sažetak: U prirodi ljudskih jedinki jeste potreba za međusobnom razmenom informacija, ideja, mišljenja, znanja. Jednom rečju, potreba za komunikacijom. Nije preterano ni ako bismo komunikaciji pripisali mnogo snažniju funkciju u modernom društvu. Ona predstavlja osnov povezivanja pojedinaca, grupa, pa čak i društvenih zajednica. Komunikacija je, uz to, i nužno sredstvo civilizacijskih dostignuća (kao razmena znanja i ideja), ali i društvenih i političkih promena. Iako komunikacija nije proces svojstven samo modernom društvu, nesumnjivo da je njen eksplozivni značaj u XXI veku u neposrednoj vezi sa pojavom Interneta i, posebno, različitih internet platformi putem kojih se ona odvija na brz, a pri tom i jeftin način. Još važnije, informacije koje se razmenjuju putem Interneta istovremeno mogu da budu saznate od strane milionskog auditorijuma. Poseban značaj u ovom procesu ekspanzije internetske komunikacije svakako pripada i brojnim društvenim mrežama. Među njima su svakako najpopularniji Facebook, Instagram, Twitter, TikTok. Danas skoro da nema korisnika Interneta koji nije istovremeno korisnik i neke od planetarno popularnih društvenih mreža.

Osim prednosti komunikacije u digitalnom okruženju i činjenice da je internet učinio svakodnevni život mnogo komfornijim, nova era u komunikaciji je ponovo otvorila pitanje gde je granica između slobode izražavanja i povrede prava, ali i ko snosi odgovornost za učinjenu povredu. Iako se na prvi mah može učiniti da je pravna nauka odavno dala odgovor na postavljena pitanja, ovaj rad ima za cilj da, analizom sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava i domaćih sudova, ukaže upravo na to da nedovoljno izgrađen pravni okvir komunikacije putem interneta može ugroziti naizgled čvrste pravne tekovine, posebno kada je reč o osnovnim pravima čoveka i građanina. Posebnu pažnju posvećujemo pravu na dostojanstvo ličnosti, odnosno čast i ugled. Nakon

¹ Kontakt sa autorima: s.savcic@pf.uns.ac.rs

analize sudske prakse, iznećemo kriterijume razgraničenja slobode izražavanja i povrede prava na dostojanstvo, kojima se obezbeđuje neophodna pravna sigurnost, posebno u vremenu dominantne komunikacije putem interneta.

Ključne reči: *sloboda izražavanja, dostojanstvo ličnosti, povreda prava na dostojanstvo, čast i ugled, mediji, društvene mreže*

Uvodna razmatranja o slobodi izražavanja i pravu na dostojanstvo ličnosti u pozitivnom pravu Republike Srbije

Ustav Republike Srbije², kao najviši pravni akt ove zemlje, u članu 23, stav 1 garantuje nepovredivost ljudskog dostojanstva, naglašavajući obavezu svih da ga poštuju i štite.³ Zakon o obligacionim odnosima u članu 200 stav 1⁴ sankcioniše narušavanje dostojanstva ličnosti opredeljući pravo svakog lica na naknadu štete za pretrpljene duševne bolove zbog povrede ugleda i časti. Uočavamo da Ustav, koji je stupio na snagu gotovo tri decenije nakon ZOO-a, ne prepoznaje separatne kategorije časti (koja predstavlja unutrašnji doživljaj subjekta o položaju koji uživa u društvenoj zajednici) i ugleda (koji nije ništa drugo nego dominantni stav zajednice o statusu pomenutog subjekta u njoj), već zauzima integralističku poziciju i obe kategorije, po svoj prilici, podvodi pod termin „dostojanstvo”. Legitimno je pitanje da li je baš tako ili govorimo o kategorijama koje su slične, ali između njih ipak može da se istakne jasna distinkcija. Primera radi, u slučaju teških povreda nekog lica, čija je nemogućnost kretanja izazvana štetnom radnjom neke druge osobe, teško da možemo govoriti o dostojanstvenom životu oštećenog, ali, istovremeno, takvom licu uopšte ne moraju biti redukovani ni ugled ni čast.

Sudovi u Srbiji su zauzimanjem čvrstog stava da se ima smatrati da su ugled i čast dva integralna sastojka ljudskog dostojanstva razrešili ovu terminološko – pravnu dilemu. Presude Apelacionog suda u Novom Sadu Gž. 404/12 od 24.05.2012. i Vrhovnog kasacionog suda Rev. 2163/17 od 24.05.2018. trasirale su sudsku praksu u pravcu ovakvog razmišljanja.

² Ustav Republike Srbije, „Sl. glasnik RS”, br. 98/2006

³ „Ljudsko dostojanstvo je neprikosnoveno i svi su dužni da ga poštuju i štite” – Ustav Srbije, član 23, stav 1, „Sl. glasnik RS”, br. 98/2006

⁴ Zakon o obligacionim odnosima, Sl. list SFRJ”, br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, „Sl. list SRJ”, br. 31/93, „Sl. list SCG”, br. 1/2003 – Ustavna povelja i „Sl. glasnik RS”, br. 18/2020

U navedenoj presudi Apelacionog suda se ističe: „Imajući u vidu da su čast i ugled moralne vrednosne kategorije i komponente ličnosti koje kumulativno čine ljudsko dostojanstvo (čija je neprikosновенost garantovana članom 23 Ustava Republike Srbije) povreda obe vrednosne kategorije tužiočeve ličnosti izazvala je trpljenje jedinstvenih duševnih bolova, koji kao takvi, po slovu zakona predstavljaju osnov za naknadu nematerijalne štete”. Ova presuda je i u duhu dugogodišnje prakse naših sudova koji ne dozvoljavaju da se u parničnim postupcima za naknadu nematerijalne štete zahteva separata odgovornost štetnika samo za povredu časti ili isključivo zbog povrede ugleda. Kumulativno obuhvatanje obe kategorije jednom tužbom u parničnom postupku je imperativ. Nakon donošenja pomenute presude Apelacionog suda u Novom Sadu i Zakon o javnom informisanju i medijima⁵ u članu 79 stav 1 podržava stav suda i dodatno proširuje kategoriju dostojanstva pojmom pijeteta⁶: „Dostojanstvo ličnosti (čast, ugled, odnosno pijetet) lica na koje se odnosi informacija pravno je zaštićeno”.

Nakon što smo utvrdili pojam dostojanstva, koji je i u samom Ustavu pozicioniran u odeljku kojim se regulišu ljudska prava i slobode, pa pravo na dostojanstvo imamo smatrati jednim od osnovnih ljudskih prava (Orlović, S., 2019) za potrebe ovog rada citiraćemo i član 46 stavove 1 i 2 Ustava Republike⁷ kojim se jemče sloboda mišljenja i izražavanja: „Jemči se sloboda mišljenja i izražavanja, kao i sloboda da se govorom, pisanjem, slikom ili na drugi način traže, primaju i šire obaveštenja i ideje. Sloboda izražavanja može se zakonom ograničiti, ako je to *neophodno radi zaštite prava i ugleda drugih*, čuvanja autoriteta i nepristrasnosti suda i zaštite javnog zdravlja, morala demokratskog društva i nacionalne bezbednosti Republike Srbije.”⁸

Ovaj rad daće odgovore na nekoliko pitanja. Da li povreda ugleda i časti, odnosno dostojanstva učinjena putem štampanih ili elektronskih medija (ra-

⁵ Zakon o javnom informisanju i medijima, Sl. glasnik RS”, br. 83/2014, 58/2015 i 12/2016 – autentično tumačenje

⁶ Pijetet predstavlja osećanje dubokog poštovanja, zahvalnosti i odanosti prema nekome ili nečemu; izražavanje, ispoljavanje takvog osećanja, odnosno pobožno poštovanje pokojnika – pogledati u: Ivan Klajn – Milan Šipka, Veliki rečnik stranih reči i izraza, treće dopunjeno i ispravljeno izdanje, Novi Sad: Prometej, 2008

⁷ Ustav RS

⁸ Detaljnije o ograničenju slobode izražavanja radi zaštite ugleda i časti drugih upućujemo na doktorsku disertaciju Jelene Surčulije Milojević pod nazivom „Dozvoljenost ograničenja slobode izražavanja u skladu sa evropskim instrumentima i medijskim zakonodavstvom Republike Srbije”, odbranjene na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, a dostupna u bazi Nardus, <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/6739/Disertacija4887.pdf?sequence=6&isAllowed=y>, 26. jun 2022.

dija i televizije) može biti upodobljena sa povredom putem interneta (portala, podcastova, you tube kanala ili društvenih mreža)? U kom trenutku izražavanje, čija je sloboda garantovana najvišim pravnim aktom, može prerasti u povredu prava na dostojanstvo ličnosti, takođe zaštićeno Ustavom? Da li sva lica uživaju isti stepen zaštite, ili su neka obavezna da demonstriraju viši stepen tolerancije na povredu dostojanstva putem interneta?

Odgovor na prvo pitanje je, čini nam se i najlakši. Nikakve dileme nema da je praksa sudova, koji naknadu nematerijalne štete zbog povrede dostojanstva (odnosno ugleda i časti) dimenzioniraju na višem nivou ukoliko je štetna radnja učinjena putem štampanih i elektronskih medija, nego kada je do povrede došlo iznošenjem neistinitih iskaza (klevetom) ili iznošenjem činjenica na po-drugljiv način (uvredom) u uskom krugu lica – ispravna.

Notorna je činjenica da će ugled neke osobe biti drastičnije narušen ukoliko su klevetnički i uvredljivi navodi izrečeni pred milionskim auditorijumom ili pisanim putem dati na uvid stotinama hiljada čitalaca novina, nego ako su izgovoreni za kafanskim stolom ili pijačnom tezgom, a prema članu 230 stav 4 Zakona o parničnom postupku,⁹ činjenice koje su opštepoznate se ne dokazuju. Notornom se može smatrati i okolnost da se uticaj pojedinih *you tube* kanala čiji prilozii dostižu više miliona pregleda, portala kod kojih broj poseta višestruko premašuje tiraž dnevnih listova, kao i pojedinih korisnika društvenih mreža koji imaju stotine hiljada pratilaca može smatrati ekvivalentnim uticaju koje imaju elektronski i štampani mediji, odnosno, taj uticaj često može biti i veći, sa stanovišta broja konzumenata sadržaja plasiranih putem interneta. Samim tim i obim nematerijalne štete koja se posredstvom internet platformi može naneti nekom subjektu često može biti upodobljen srazmeri povrede učinjene putem klasičnih medija, odnosno, kvantitativno nadmašiti istu.¹⁰

⁹ Zakon o parničnom postupku, Sl. glasnik RS”, br. 72/2011, 49/2013 – odluka US, 74/2013 – odluka US, 55/2014, 87/2018 i 18/2020

¹⁰ Prema čl. 200, st. 1 ZOO, Za pretrpljene fizičke bolove, za pretrpljene duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti, naruženosti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti, smrti bliskog lica kao i za strah sud će, ako nađe da okolnosti slučaja, a naročito jačina bolova i straha i njihovo trajanje to opravdava, dosuditi pravičnu novčanu naknadu, nezavisno od naknade materijalne štete kao i u njenom odsustvu.

Granica između slobode izražavanja i prava na dostojanstvo (javne) ličnosti u praksi Evropskog suda za ljudska prava

Najkompleksnije pitanje odnosa između prava na slobodu izražavanja i povrede prava na dostojanstvo ličnosti vezano je za položaj javnih ličnosti¹¹, u odnosu na koje postoji opšti interes javnosti da bude detaljno informisana o njihovom radu, pogotovo ukoliko se radi o funkcionerima jedne od tri grane vlasti koji raspolažu budžetskim sredstvima, odnosno, obavljaju delatnost od javnog interesa. S obzirom na to da se povreda prava razlikuje od slučaja do slučaja, nemoguće je povući egzaktnu granicu u nekom pravnom propisu, pa zbog toga sudovi cene, od slučaja do slučaja, u kojoj situaciji je političar bio izložen osnovanoj kritici, koja je gruba, ali legitimna, a kada je njegovo pravo na dostojanstvo nečijim iskazom povređeno.¹²

Evropski sud za ljudska prava je u stavu 42 presude *Lingens vs Austria*¹³, odlučujući o žalbi novinara Petera Lingensa (koga su austrijski sudovi kaznili zbog oštih kritika upućenih tadašnjem kancelaru te države Brunu Krajskom) utvrdio da „sloboda štampe daje javnosti jedan od najboljih načina otkrivanja i formiranja mišljenja o idejama i stavovima političkih lidera. Uopšteno govoreći, sloboda političke debate je u samoj srži koncepta demokratskog društva koji prevladava u celoj Konvenciji. Granice prihvatljive kritike, prema tome, su šire u pogledu političara kao takvog nego u odnosu na ostale građane. Za razliku od ovog drugog, prvi neizbežno i svesno ostaje otvoren za pomno ispitivanje svake svoje reči i dela i od strane novinara i javnosti u celini, pa stoga mora pokazati veći stepen tolerancije”. Evropski sud je procenio da su Lingensove kvalifikacije da je Krajski „monstruozan”, „nemoralan” i „oportunist”, vrednosni sudovi, koji se, za razliku od činjenica, ne mogu dokazivati, te se imaju smatrati izrazom slobode izražavanja. Slično ovome, isti sud je u paragrafu 42 presude *Castells*

¹¹ Za potrebe ovog rada, iz stilskih razloga, koristićemo termine „javna ličnost”, „političar” i „funkcioner” kao sinonime, iako oni to, striktno gledano – nisu.

¹² Kada je reč o Evropskom sudu za ljudska prava, u teoriji se naglašava da je ubedljivo najveći broj predstavlki vezano za zaštitu ugleda i prava drugih. Tako, prema istraživanju Surčulija Milojević iz 2016, od 221 slučaja koji se tiču zaštite ugleda, u 57 je Evropski sud za ljudska prava pronašao da nacionalne države nisu povredile čl. 10, dok je kod povrede prava drugih u 79 od 251 slučaj utvrđeno da je država pravilno ograničila nečije pravo na slobodu izražavanja zbog zaštite prava drugih. Surčulija Milojević, J., 84.

¹³ European Court of Human Rights, judgement in case of *Lingens vs Austria* (Application no. 9815/82), Strasbourg, 8 July 1986

*vs Spain*¹⁴ podsetio da se sloboda izražavanja u smislu člana 10 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (zvanom još i Evropska konvencija o ljudskim pravima) primenjuje ne samo na „informacije” ili „ideje” koje su povoljno prihvaćene ili se smatraju bezopasnim ili ravnodušnim, već i na one koje vređaju, šokiraju ili uznemiravaju. Takvi su, ističe se, „zahtevi pluralizma, tolerancije i širokogrudosti bez kojih nema demokratskog društva”. U paragrafu 37 presude *Surek vs Turkey*¹⁵ sud je podsetio da prema članu 10 stav 2 Konvencije postoji malo prostora za ograničenje političkog govora ili debate o pitanjima od javnog interesa, budući da su granice dozvoljene kritike šire u odnosu na Vladu, nego u odnosu na građanina, te da u demokratskom sistemu radnje ili propusti Vlade moraju biti predmet pomne kontrole ne samo zakonodavnih i sudskih vlasti, već i javnog mnjenja. Sud je upozorio da vlade moraju biti uzdržane u pribegavanju krivičnom postupku, posebno kada su na raspolaganju druga sredstva za odgovor na neopravdane napade i kritike njenih protivnika.

Shodno navedenom, u stavu 34 presude *Lopes Gomes da Silva vs Portugal*¹⁶, sud ističe da sloboda novinara pokriva moguće pribegavanje određenom stepenu preterivanja ili čak provokacije, ali se takav pristup, čak i kada se zbog upotrebljenih izraza smatra polemičnim, ne smatra neopravdanim ličnim napadom, jer ih autor podržava objektivnim obrazloženjem. Dakle, u ovoj presudi, kao i u presudi *Lingens vs Austria*, biva naglašeno da, iako političari moraju pokazati viši stepen tolerancije, njihovo pravo na dostojanstvo nije anulirano zbog toga što se bave javnim poslom.

Obe presude, u suštini, ukazuju na to da je dozvoljeno da kritika nosilaca javnih funkcija bude izrazito oštra, ali se ne može kretati van sfere vrednosnih sudova (koji se, za razliku od činjenica – ne mogu dokazivati) i prihvatljiva je ukoliko takav narativ bude potkrepljen objektivnim obrazloženjem. Evropski sud za ljudska prava se i u stavu presude *Pedersen and Baadsgaard v. Denmark*¹⁷ (donete nekoliko godina kasnije), konsekventno drži stava da je distinkcija između izjava o činjenicama i vrednosnih sudova neophodan preduslov da ne

¹⁴ European Court of Human Rights, judgement in case of *Castells v. Spain* (Application no. 11798/85), Strasbourg, 23 April 1992

¹⁵ European Court of Human Rights, judgement in case of *Süreks vs Turkey*, (Application no. 24735/94), Strasbourg, 8 July, 1999

¹⁶ European Court of Human Rights, judgement in case of *Lopes Gomes Da Silva v. Portugal* (Application no. 37698/97), Strasbourg, 28 September 2000

¹⁷ European Court of Human Rights, judgement in case of *Pedersen nad Baadsgaard vs Denmark* (Application no. 49017/99), Strasbourg, 17 December 2004

bi došlo do narušavanja slobode mišljenja i izražavanja, budući da je istinitost vrednosnih sudova nemoguće utvrditi. Insistiranje na suprotnom dovelo bi do direktnog narušavanja člana 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Međutim, čak i kada izjava predstavlja vrednosni sud, mora postojati dovoljna činjenična osnova koja će je potkrepiti, u suprotnom će biti preterana. U slučaju *Jerusalim vs Austria*, u stavu 43, Sud ističe da, čak i kada izjava predstavlja vrednosni sud, proporcionalnost mešanja može zavisi od toga da li postoji dovoljna činjenična osnova za osporenu izjavu, jer čak i vrednosni sud bez ikakve činjenične osnove koja bi je potkrepila može biti preteran.

Stavom 47 presude Evropskog suda za ljudska prava u slučaju *De Haes and Gijssels v Belgium*,¹⁸ takođe je naglašeno da istinitost mišljenja (vrednosnih sudova) nije podložna dokazivanju, i li mišljenje može biti preterano, posebno u odsustvu bilo kakve činjenične osnove. Na sličan način se Sud postavio u slučajevima *Tammer vs Estonia*¹⁹ i *Andreas Wabl vs Austria*²⁰.

Iz navedenih presuda jasno proizlazi obaveza javnih ličnosti, pre svega političara (a naročito političara koji su deo upravljačkih struktura u jednoj državi) da pokažu viši stepen tolerancije na kritiku, u skladu sa načelom slobode izražavanja zaštićenim članom 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Međutim, citirana sudska praksa ističe da ova obaveza javnih ličnosti ne znači potpunu suspenziju njihovog prava na dostojanstvo (prava na zaštitu ugleda i časti). Kritika može biti izrazito oštra, čak i uvredljiva, ali će zbog interesa društva za kritikom i kontrolom političara biti smatrana prihvatljivom, ukoliko se njome izriču vrednosni sudovi (koji se ne dokazuju), a ne činjenice (koje su dokazive). Čak i u domenu vrednosnih sudova mora postojati određena činjenična osnova, da bi se takvi iskazi uopšte smatrali dozvoljenim.

¹⁸ European Court of Human Rights, judgement in case of *De Haes and Gijssels v. Belgium* (7/1996/626/809), Strasbourg, 24 February 1997

¹⁹ European Court of Human Rights, judgement in case of *Tammer vs Estonia* (Application no. 41205/98), Strasbourg, 06 February 2001 – U stavu 62 ove presude sud je podsetio na suštinsku funkciju koju mediji ispunjavaju u demokratskom društvu. Iako ne mogu da prekorače određene granice, posebno u pogledu ugleda i prava drugih i potrebe da se spreči otkrivanje poverljivih informacija, njihova je dužnost da prenose informacije i ideje od javnog interesa. Sud je imao u vidu i činjenicu da novinarska sloboda podrazumeva moguće pribegavanje preterivanju ili provokacijama, pri čemu su granice dozvoljene kritike uže u odnosu na "privatnog građanina nego u odnosu na političare i vlade.

²⁰ European Court of Human Rights, judgement in case of *Andreas Wabl vs Austria* (Application no. 24773/94), Strasbourg, 21 March 2000

Granica između slobode izražavanja i prava na dostojanstvo (javne) ličnosti u praksi srpskih sudova

Srbija je ratifikovala Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, učinivši je delom pozitivnog zakonodavstva.²¹ U članu 34 Konvencije, ističe se da „Sud može da prima predstavke od svake osobe, nevladine organizacije ili grupe lica koji tvrde da su žrtve povrede prava ustanovljenih Konvencijom ili protokolima uz nju, učinjene od strane neke Visoke strane ugovornice. Visoke strane ugovornice obavezuju se da ni na koji način ne ometaju stvarno vršenje ovog prava.” Naredni član istog pravnog propisa podvlači da: „Sud može uzeti predmet u postupak tek kada se iscrpu svi unutrašnji pravni lekovi, u skladu sa opštepri-znatim načelima međunarodnog prava i u roku od četiri meseca od dana kada je povodom njega doneta pravosnažna odluka.” Shodno navedenom, sudovi su u našoj zemlji donedavno, po pravilu usaglašavali svoju praksu sa praksom Evropskog suda za ljudska prava. Tako je, primera radi, Vrhovni kasacioni sud rešenjem VKS Rev.1855/2017 utvrdio da, ukoliko su u sukobu pravo na slobodu izražavanja i pravo na čast i ugled političara, treba odmeriti ugroženost prava tužioca na dostojanstvo ličnosti i ugled i pomenuto pravo medija i tek nakon takvog upoređivanja i odmeravanja utvrditi čije je pravo više ugroženo spornim tekstom.

Međutim, pored pozitivnih primera postupanja naših sudova u skladu sa pravnom praksom Evropskog suda, susrećemo se i sa slučajevima u kojima pravni rezon evropske prakse u odlukama domaćih pravosudnih instanci biva potpuno pogrešno protumačen, a kontekst u kome su presude Evropskog suda donošene – zanemaren. Okolnosti upućuju na zaključak da se u Srbiji uspostavlja sudska praksa suprotna praksi Evropskog suda, što dugoročno može dovesti do sporova protiv države Srbije pred pomenutom institucijom. Tako je Apelacioni sud u Novom Sadu, u presudi Gž.2431/18, okarakterisao kvalifikacije kao što su „kidnaper”, „kriminalac”, „lopov” i „batinaš” kao prihvatljiv izraz slobode izražavanja, potpuno prenebregavši okonost da navedeni pridevi ne potpadaju

²¹ Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjene u skladu sa Protokolom broj 11, Protokolom uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokolom broj 4 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbeđuju izvesna prava i slobode koji nisu uključeni u Konvenciju i prvi protocol uz nju, Protokolom broj 6 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne, Protokolom broj 7 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokolom broj 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Protokolom broj 13 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima, Sl. list SCG – Međunarodni ugovori”, br. 9/2003, 5/2005 i 7/2005 – ispr. i „Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori”, br. 12/2010 i 10/2015

pod vrednosne sudove, već pod činjenice, da u obrazloženju presude ničim nisu potkrepljeni, te da nisu upućeni od strane novinara političaru, već od strane jednog političara drugom. Ovakav, po mišljenju autora ovog članka, potpuno pogrešan stav Apelacionog suda, podržao je (na iznenađenje stručne javnosti) i Ustavni sud Srbije kome je tužilac podneo ustavnu žalbu zbog povrede prava na dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti iz člana 23 stav 1 Ustava Republike Srbije, a u vezi povrede prava na jednaku pravnu zaštitu iz člana 36 Ustava. Ustavni sud je u svojoj odluci UŽ.9205/2018 od 04.03.2020 godine zauzeo stav da je Apelacioni sud odlučivao u skladu sa Ustavom, zakonom, ali i Evropskom konvencijom o ljudskim pravima. Ustavni sud naveo je, da bi potkrepio svoju odluku, niz presuda Evropskog ljudskog prava, primenivši, kao što je to prethodno učinio Apelacioni sud, selektivni pristup. Citirana je sudska praksa kojom je utemeljena obaveza političara da trpe viši stepen kritike nego ostali građani, a potpuno su izostavljene presude koje jasno definišu distinkciju između činjeničnih tvrdnji i vrednosnih sudova, nedvosmisleno upućujući na slučajeve u kojima pravo na dostojanstvo ima prevagu nad slobodom izražavanja.

Navedenom presudom Apelacionog suda i odlukom Ustavnog suda nisu prenebregnuti samo stavovi iz citiranih presuda *Lingens vs Austria*, *Lopes Gomes da Silva vs Portuga* ili *Pedersen and Baadsgaard v. Denmark*, već i stav suda u presudi *White vs Sweden*²², u kojoj se ističe da država ima obavezu da štiti pravo na privatan i porodični život, kao i da nađe ravnotežu između interesa zajednice za slobodom izražavanja i pomenutog prava pojedinca iz člana 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Domaći sud u ovom slučaju nije razumeo da defamatorne izjave koje daju političari, a kojima se ne iznosi vrednosni sud, već se iznosi kleveta o navodno izvršenim krivičnim delima njihovih političkih konkurenata (dakle, govori se o činjenicama koje mogu biti predmet dokazivanja i čijim se iznošenjem u javnost krši pretpostavka nevinosti oklevetanog) – nikako ne mogu uživati zaštitu slobode izražavanja koju medijima i javnosti garantuju član 10 Evropske konvencije i praksa Evropskog suda za ljudska prava. Štaviše, i domaća sudska praksa poznaje slučajeve u kojima se ističe upravo potreba distinkcije vrednosnih sudova i činjenica, kada je u pitanju odmeravanje granice slobode izražavanja i povrede časti i ugleda javnih ličnosti. Tako, u odluci Ustavnog suda br. UŽ. 7387/2015, donesenoj u postupku po ustavnoj žalbi,

²² European Court of Human Rights, judgement in case of *White vs Sweden* (Application no. 42435/02), Strasbourg, 19 september 2006

kojom je poništena presuda Apelacionog suda u Kragujevcu, ističe se da „u osporenim parničnim presudama uopšte nije utvrđeno koje to konkretne informacije sadržane u novinskim člancima predstavljaju izjave o činjenicama, a koje vrednosne sudove o tužiocu, a što je ovde od prevashodnog pravnog značaja.”²³ Pri tom, činjenično stanje potonjeg spora u spornom delu podseća na prethodno analiziranu odluku domaćih sudova: novinski članci su, izražavajući sumnju u pravilnost trošenja budžetskih sredstava, isticali da je predstavnik opštinskih vlasti istovremeno sa rekonstrukcijom objekta o trošku opštine, adaptirao i svoju vikendicu. Gruba kvalifikacija novinarski pretpostavljene koneksije između adaptacije vikendice i adaptacije javnih objekata je izostala u konkretnom slučaju.

Premda je granica između slobode izražavanja i povrede časti i ugleda, odnosno dostojanstva ličnosti, fluidna, u javnom je interesu da postoje nedvosmišljeni kriterijumi na osnovu kojih će se u svakom konkretnom slučaju povući linija između dozvoljenog i nedozvoljenog izražavanja. Ne samo da se time čuva pravna izvesnost i sigurnost, već i temelji demokratskog društva, a ništa manje i novinarske etike. Čini nam se da je u vremenu u kojem se masovna komunikacija odvija putem interneta, zadatak pravničke struke da doslednim tumačenjem i primenom prava učvrsti poverenje građana u spremnost države da zaštiti tradicionalne vrednosti modernog društva i državne institucije.

Zbog čega su povrede prave učinjene putem Interneta posebno osetljivo pitanje?

Iako smo prethodno istakli smernice u razgraničenju slobode izražavanje od povrede časti i ugleda, odnosno dostojanstva ličnosti, problem komunikacije s pravnog aspekta ne može se smatrati rasvetljenim ukoliko ne ukažemo upravo na posebnosti razmene informacija koja se odvija putem internet. Posmatrano iz ugla svih društvenih nauka, internet predstavlja poseban predmet istraživanja, iz razumljivih razloga.²⁴ Zahtev koji se pred pravničku struku postavlja jeste uspostavljanje okvira u kojima će se zaštititi pravni poredak, po pravilu sa du-

²³ Odluka Ustavnog suda, br. UŽ – 7387/2015, objavljena u „Službenom glasniku RS”, br. 19/2018 od 14. marta 2018. godine, iz pravne baze *Paragraflex*.

²⁴ Ilustrativno o istraživanjima različitih pitanja: Mitrović, M., „Sloboda izražavanja i zaštita podataka o ličnosti na internetu: Perspektiva internet korisnika u Srbiji”, *Komunikacija i mediji*, br. 47/2020, 5-34. U istom broju vid. još: Matović, M., Zunić Pavlović V., „Povezanost restriktivnih strategija roditeljskog nadzora i digitalnog nasilja u adolescenciji”, 35-56; Silajdžić L, Dudić A, Mladi i ovisnost o informacijsko-komunikacijskim tehnologijama:

gom tradicijom, i u ovom novom, digitalnom vremenu čiji smo savremenici. Očuvanje pravnog poretka pak pretpostavlja izgradnju i zaštitu načela pravne sigurnosti.²⁵ S tim u vezi, internet predstavlja poseban izazov. U kontekstu ovog rada, istaći ćemo zbog čega povreda časti i ugleda, odnosno prava na dostojanstvo, učinjena putem interneta, nije uvek lako zalečiva.²⁶

Naime, Internet, a posebno društveni mediji i društvene mreže, predstavljaju, kako smo već naveli, polje na kojem se informacije brzo razmenjuju. S pravnog aspekta, ova komunikacija jeste zapravo ostvarivanje najmanje dva osnovna prava, odnosno slobode. Jedna je sloboda izražavanja, a druga sloboda informisanja. Ove slobode nisu apsolutne. Između ostalog, one su podređene pravu pojedinca na čast i ugled, odnosno pravu na dostojanstvo. Međutim, za razliku od stvarnog sveta u kojem su relevantni društveni odnosi pravom regulisani (pa time jesu pravni odnosi), u internet svetu normativni okviri ili nedostaju ili nisu dovoljno jasni.

U kontekstu ovog rada, to nam se čini posebno relevantnim, jer razdvajanje dopuštenog od nedopuštenog nije jednostavan zadatak ni unutar okvira tradicionalnih pravnih sistema, a tim pre ni u digitalnom okruženju.

Istakli smo da je kriterijum razdvajanja dozvoljenog od nedozvoljenog izražavanja okolnost da li je sporni sadržaj vrednosnog ili činjeničnog karaktera. Protokom informacija koje se velikom brzinom razmenjuju putem interneta, razgraničenje postaje zahtevniji zadatak, budući da granice između vrednosnog i činjeničnog iskaza u toj razmeni blede, a često nije moguće odrediti ni izvor saopštene informacije koja može imati karakter nedozvoljenog sadržaja. Pravnički posmatrano, determinacija subjekta koji je informaciju učinio saznatljivom milionskom auditorijumu je od posebnog značaja, jer daje odgovor na pitanje ko je i u kojoj meri odgovoran za nastupelu povredu. Stoga je u kontekstu prekoračnja slobode izražavanja putem interneta nužno učiniti razlikovanje između

internet, društvene mreže i mobilni telefoni”, 57-84; Obradović N, „Uticao upotrebe društvenih mreža na političko informisanje i političko znanje studenata u Srbiji”, *Komunikacija i mediji*, br. 48/2020, 3-36.

²⁵ Pravna sigurnost obuhvata niz elemenata: građani unapred znaju kakve pravne posledice mogu prosteći iz njihovih postupaka, građani su sigurni da se njihova pozicija neće vremenom promeniti, u slučaju povrede ili ugrožavanja prava, građanima će biti pružena odgovarajuća pravna zaštita, pravo se dosledno primenjuje. Vid. Nikolić D., *Uvod u sistem građanskog prava*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad 2010, 124.

²⁶ Rad je fokusiran na problem internetske komunikacije koja je obuhvaćena propisima Republike Srbije. Pitanje se dodatno usložnjava u kontekstu odnosa sa elementom inostranosti. U tom pogledu upućujemo na doktorsku disertaciju Đorđa Krivokapića pod nazivom „Sukob zakona i nadležnosti koji proizlaze iz povrede reputacije posredstvom Interneta”, odbranjenju na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, a dostupna u bazi Nardus, <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/7524>, 26. jun 2022.

informacija koje se razmenjuju putem medija i putem društvenih platformi koje nemaju to svojstvo.

1.1. Pravni aspekti komunikacije posredstvom registrovanih medija

Javno informisanje u Republici Srbiji regulisano je Zakonom o javnom informisanju i medijima. Prema ovom Zakonu, pojam „mediji” se shvata kao sredstvo javnog informisanja koje rečima, slikom ili zvukom prenosi urednički formirane informacije, ideje i mišljenja, kao i druge sadržaje namenjene javnoj distribuciji i neograničenom broju korisnika.²⁷ Iz ovog pojma se isključuju platforme, kao što su internet forumi, društvene mreže i druge platforme koje omogućavaju slobodnu razmenu informacija, ideja i mišljenja među svojim članovima, ili bilo koje druge nezavisne elektronske publikacije, kao što su blogovi, veb prezentacije i slične elektronske prezentacije; ako nisu upisani u Registar medija.²⁸ Sledstveno, odredbe Zakona o javnom informisanju i medijima se ne primenjuju na neregistrovane subjekte.

Cilj normativnog uređivanja javnog informisanje jeste pribavljanje i zaštita prenošenja, prijema i razmene informacija, ideja i mišljenja putem medija u cilju promovisanja vrednosti demokratskog društva, sprečavanja sukoba i očuvanja mira, širenja istinitih, blagovremenih, verodostojnih i potpunih informacija, ali i omogućavanje slobodnog razvoja pojedinca.²⁹

Posmatrano kroz prizmu slobode izražavanja, u zahtevu za registracijom medija se može prepoznati nekoliko prednosti. Najpre, novinarska profesija može da se obavlja nesmetano, jer novinari nisu dužni da otkrivaju svoje izvore informacija, osim ako se informacija odnosi na krivično delo ili izvršioca krivičnog dela za koje je zakonom propisana kazna zatvora od najmanje pet godina i ako se informacija ne može dobiti na drugi način.³⁰ Kada je reč o drugim subjektima koji informacije čine dostupnim, takva obaveza postoji. Takođe, za krivično delo uvrede neće se kazniti novinar koji je u obavljanju svoje profesije izneo uvredljive tvrdnje, ukoliko je to učinio na način ili u okolnostima iz kojih

²⁷ Zakon o javnom informisanju i medijima, čl. 29.

²⁸ Zakon o javnom informisanju i medijima, čl. 30, st. 2.

²⁹ Zakon o javnom informisanju i medijima, čl. 2.

³⁰ Zakon o javnom informisanju i medijima, čl. 52.

se može zaključiti da nije postojala namera omalovažavanja.³¹ Uz to, novinari registrovanih medija, mogli bi biti oslobođeni kazne ako bi verovali u istinitost distribuisanih informacija kojima je izvršeno niz krivičnih dela: iznošenje ličnih i porodičnih prilika, povreda ugleda Srbije, povreda ugleda zbog rasne, verske, nacionalne ili druge pripadnosti, povreda ugleda strane države ili međunarodne organizacije.³² Ostali počinioci bi bili kažnjeni i ako dokažu da je informacija tačna.

Kada je reč o sferi građanskog prava, kojoj pripada i pitanje naknade štete kao najčešćeg predmeta spora pokrenutog zbog nastupele povrede časti i ugleda, urednici i novinari imaju obavezu da provere poreklo, istinitost i potpunost informacija pre objavljivanja publikacije koja sadrži podatke o određenoj pojavi, događaju ili ličnosti. Za uspeh u sporu za naknadu štete mora se dokazati krivica novinara, što za oštećenu stranu predstavlja teret. Drugačije, prema opštim pravilima odštetnog prava, za lice koje se označava kao štetnik pretpostavlja se krivica. Suprotno je moguće dokazivati, ali teret dokazivanja pada na štetnika.

Odgovornost zbog povrede učinjene putem medija snosi novinar glavni urednik, urednik odgovoran za određeno pitanje, odeljak, ili programske jedinice, kao i izdavač.³³ Odgovornost ovih subjekata proizlazi iz činjenice da je njihova uloga u javnom informisanju aktivna, budući da uređuju sadržaj koji će biti plasiran u medijima. Stoga se odgovornost ne ograničava samo na pitanje da li je povreda časti i ugleda izvršena izabranim informacijama, već i komentarima čitalaca koji su u medijima prikazani.

Kada je reč o elektronskim medijima, Zakon o elektronskim medijima³⁴ propisuje, u skladu sa međunarodnim konvencijama i standardima, organizaciju i rad regulatornog tela za elektronske medije (regulator), uslove i način pružanja audio i audiovizuelnih medijskih usluga, uslove i postupke za izdavanje dozvola za rad elektronskih medija, pružanje audio i audiovizuelnih medijskih usluga i druga pitanja od značaja za oblast elektronskih medija. S tim u vezi, posebna uloga pripada regulatoru, koji u okviru svog delokruga rada vrši kontrolu poslovanja pružalaca medijskih usluga.³⁵ Takva kontrola je posebno značajna u

³¹ Krivični zakonik, *Sl. glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019, čl. 170, st. 4. (dalje u fusnotama: KZ).

³² KZ, čl. 172-176.

³³ Zakon o javnom informisanju i medijima, čl. 112-116.

³⁴ Zakon o elektronskim medijima, *Službeni glasnik RS*, br. 83/2014 i 6/2016. (dalje u fusnotama: ZEM).

³⁵ ZEM, čl. 22.

pogledu zaštite povređenog prava. Naime, Regulator pred nadležnim sudom ili drugim javnim organom pokreće postupak protiv pružaoca medijske usluge ili odgovornog lica ako njihovo činj enje ili nečinjenje ima karakter krivičnog dela kažnjivog po zakonu.³⁶

1.2. Pravni aspekti komunikacije posredstvom društvenih mreža

Društvene mreže nastale su kao digitalne platforme za svoje korisnike, unutar univerzitetskih kampusa. Zbog lakog povezivanja korisnika, kao i jednostavne razmene sadržaja, društvene mreže su za kratko vreme postale dominantno sredstvo komunikacije na globalnom nivou. Međutim, za razliku od medija, o kojima je prethodno bilo reči, sadržaj na društvenim mrežama kreiraju sami korisnici. S jedne strane, komunikacija koja se odvija putem društvenih mreža odgovara poimanju slobode izražavanja u njenom izvornom značenju. Slobodan pristup internetu takođe predstavlja jedan segment slobode izražavanja. To ipak ne znači da je u komunikaciji koja se odvija putem interneta tehnološka mogućnost da se informacija plasira izbrisala pravnu nedopuštenost određenog sadržaja. Naprotiv. Povrede prava učinjene ovim putem imaju posebnu težinu, ukoliko se uzme u obzir milionska vidljivost informacije i skoro neograničena mogućnost njene dalje distribucije. Internet je zapravo postao digitalni javni prostor, a sadržaj na društvenim mrežama, koji kreiraju sami korisnici, značajno utiče na javno mnjenje. To je razlog zbog kojeg se sve češće postavlja pitanje da li je pravno opravdano normativno urediti društvene mreže?

Premda smatramo suvišnim u kontekstu ovog rada analizirati *pro et contra* pravnu argumentaciju, nužno je istaći da upravo deficit pravne regulative bar donekle čini manjkavom i zaštitu povređenih prava usled izražavanja koje prelazi granicu dozvoljenog.

Naime, onlajn platformama, društvenim mrežama i sličnim vebajtovima putem kojih se vrši komunikacija upravlja se sa servera koji se mogu nalaziti bilo gde na planeti. Internet, kao virtuelni svet bez granica, omogućava da se sadržaj postavlja na teritoriji jedne države, saznaje na teritoriji druge (odnosno više njih), a pohranjuje u trećoj. Posmatrano s pravnog aspekta, fizička nezavisnost i nepovezanost različitih subjekata u komunikaciji koja se odvija putem globalne računarske mreže čini da svi oni mogu potpadati pod različite pravne

³⁶ ZEM, čl. 24.

sisteme. Pored toga, dostupan je i nenacionalni domen, čime tvorci sadržaja u sistemu registracije domena mogu da zadrže svoju anonimnost. Uz to, ne smemo zanemariti ni činjenicu da ne retko nedozvoljeni sadržaj bude plasiran sa lažnih naloga. Naravno, sve ovo utiče na zaštitu povređenog prava: ukoliko nije moguće utvrditi koji subjekt je zloupotrebio slobodu izražavanja, teško da se mogu preduzeti konkretne mere koje pravni poredak predviđa. I ne samo to. Čak i ako se identifikuje počinitelj najčešće verbalnog delikta, moguće je da adekvatna sankcija izostane zbog činjenice da je odnosni subjekt van domašaja konkretnog pravnog sistema. Stoga savremeni pravni sistemi posebnu pažnju posvećuju pitanju odgovornosti posrednika u pružanju internetskih usluga.

Odgovornost internet posrednika, odnosno pružalaca usluga informacionog društva u Srbiji je regulisana Zakonom o elektronskoj trgovini.³⁷ Prema ovom zakonu, posrednik je odgovoran za povredu prava kada je znao ili je mogao znati za neovlašćene radnje korisnika usluge ili sadržaj podataka ili kada nije uklonio ili onemogućio pristup datim podacima odmah po saznanju za nedopušteno delovanje ili podatke.³⁸ Zakonom nije propisana obaveza praćenja i kontrole sadržaja koji se čuva i razmenjuje putem interneta. Međutim, ukoliko postoji osnovana sumnja da se korišćenjem usluge vrše nedozvoljene radnje i razmena nedozvoljenog sadržaja, provajder je dužan da obavesti nadležni državni organ. Otkrivanje korisničkih podataka, uklanjanje sadržaja, i onemogućavanje pristupa sumnjivom sadržaju moguće je samo na osnovu sudske ili administrativne odluke.³⁹ Ovo poslednje je naročito relevantno u kontekstu problema naknade štete zbog povrede časti i ugleda, koje je analizirano u radu. Naime, ako se pretpostavi da se krivica, kao uslov odgovornosti za štetu, može isključiti kada posrednik dokaže da nije pravo povredio namerno ili nepažnjom,⁴⁰ presudna činjenica zavisi od toga šta se smatra nepažnjom u pružanju usluga.

Moguće je zamisliti da bi provajder mogao da spreči dalje kršenje prava tako što će onemogućiti pristup ili ukloniti neovlašćeni sadržaj. Međutim, takve radnje mogu narušiti prava drugih subjekata. Pošto provajder, u principu, nema obavezu da nadgleda razmenjeni sadržaj, samo obaveštenje o mogućem postojanju povrede prava indukuje obavezu provajdera da upozori nadležne organe

³⁷ Zakon o elektronskoj trgovini, Službeni glasnik RS, 41/2009, 95/2013, 52/2019. (dalje u fusnotama: ZET)

³⁸ ZET, čl. 18.

³⁹ ZET, čl. 20.

⁴⁰ ZOO, čl. 158.

i postupi u skladu sa njihovim odlukama. Dakle, u kontekstu odgovornosti za štetu, provajder se smatra odgovornim kada je primio obaveštenje o mogućoj povredi prava i nije o tome obavestio nadležne organe. Pored toga, odgovornost provajdera načelno postoji i ako na osnovu odgovarajućeg sudskog ili upravnog akta ne pruži informacije koje su relevantne za otkrivanje lica čijim je postupkom direktno povređeno pravo, odnosno prouzrokovana šteta.⁴¹ U oba slučaja radi se o krivici provajdera koja proizilazi iz njegovog propusta da postupi sa očekivanom pažnjom.

Ukoliko govorimo o zahtevu da se ukloni nedopušteni sadržaj, pružalac usluge informacionog društva je dužan da po zahtevu trećeg lica, bez odlaganja, a najkasnije u roku od dva radna dana od dana prijema zahteva tog lica ukloni nedopušteni sadržaj, osim ukoliko smatra da objavljeni sadržaj nije u suprotnosti sa odredbama zakona. U tom slučaju, pružalac usluge informacionog društva može da se obrati organu nadležnom za primenu i postupanje po zakonu i zahteva da nadležni organ utvrdi da li su u konkretnom slučaju povređene odredbe zakona, usled čega je potrebno sadržaj ukloniti.⁴² S obzirom na to da su čast i ugled, odnosno dostojanstvo ličnosti subjektivne kategorije, nije nezamislivo da će reakcija provajdera često izostati.

Ukoliko se platformama upravlja sa servera koji se nalaze van državne teritorije, nužno se postavlja pitanje saradnje provajdera sa državnim organima.⁴³ Kako ne postoje mehanizmi da se direktno ukloni nedozvoljeni sadržaj, zaštita prava građana jedne države dovodi se u neposrednu vezu sa instrumentima međunarodne pravne pomoći, a time i u neposrednu zavisnost od efikasnosti međunarodne saradnje (koja može i da izostane).⁴⁴

⁴¹ ZET, čl. 20, st. 3.

⁴² ZET, čl. 20, st. 6.

⁴³ U internetskoj komunikaciji naročit problem upravo predstavlja okolnost da je fizičko prisustvo servera na jednoj teritoriji možda jedina veza sa pravom države na čijoj teritoriji se server nalazi. Naime, država ima faktičku kontrolu nad serverima, odnosno računarima koji se nalaze na njenoj teritoriji a na kojima su smešteni podaci dostupni na mreži. Državni organi mogu u određenim situacijama pristupiti serverima i uzeti ih u posed. Međutim, serveri najčešće nisu u vlasništvu lica koji na njima čuvaju podatke, već privatnih hosting kompanija koje zainteresovanima iznajmljuju ove servere. Stoga, sistem državne kontrole se odražava kroz regulatornu nadležnost nad ovim kompanijama. Opširnije vid. Krivokapić, Đ., 347-351.

⁴⁴ U literaturi se ističe da puna kontrola nad internetskom komunikacijom izmiče državnim instrumentima. Naime, suverenost se može uspostaviti na delovima infrastrukture i sadržaja Interneta kroz teritorijalni i personalni element, a posredstvom regulatorne i sudske nadležnosti, dok logički sloj globalne računarske mreže ostaje izvan domašaja. Vid. Krivokapić, Đ., 387.

2. Zaključak

Odstupanje pojedinih domaćih sudova od prakse Evropskog suda za ljudska prava, nezavisno od toga kako je do toga došlo i da li je parcijalno tumačenje pomenute prakse odraz nerazumevanja granica legitimne kritike koje ona postavlja (ili su motivi banalniji), upućuje nas na zaključak da postoji potreba da se distinkcija između slobode izražavanja i prava javnih funkcionera na dostojanstvo postavi na čvršće temelje. Teza da se „vrednosni sudovi, za razliku od činjenica, ne mogu dokazivati, te se imaju smatrati izrazom slobode izražavanja” koju susrećemo u presudi *Lingens vs Austria*, mada je postavljena konsekventno, očigledno može biti predmet pogrešnog interpretiranja i sudske arbitrarnosti. Prema autorima ovog članka, granicu legitimne kritike javnih ličnosti treba postaviti u polje pozitivnog prava i univerzalnih pravnih pravila, koja ne ostavljaju prostor za proizvoljna tumačenja. Kada govorimo o pozitivnom pravu mislimo, pre svega, na krivično pravo, budući da kvalifikacije kojima se krši pravo na dostojanstvo funkcionera po pravilu neposredno dotiču pojedine krivičnopravne institute.

Javne ličnosti su obavezne da trpe viši nivo kritike njihovog rada, ali i na njih, kao i na svako drugo fizičko lice, odnosi se prezumpcija nevinosti, uspostavljena još Univerzalnom deklaracijom Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima iz 1948. Prema ovom dokumentu, „svako ko je optužen za krivično delo ima pravo da se smatra nevinim dok se na osnovu zakona krivica ne dokaže na javnom pretresu na kojem su mu obezbeđena sva jemstva potrebna za njegovu odbranu.”⁴⁵ U drugom stavu istog člana, naglašeno je da se niko „ne sme osuditi za dela ili propuštanja koja nisu predstavljala krivično delo po unutrašnjem ili međunarodnom pravu u vreme kada su izvršena”. Ovaj princip nazivamo još i načelom zakonitosti. Ukoliko prihvatimo navedene principe kao polaznu osnovu za egzaktniji pristup pozicioniranju granice legitimne kritike funkcionera na internetu, takvom kritikom se ne bi moglo smatrati javno kvalifikovanje tog lica kao počinioca nekog zakonom definisanog krivičnog dela, bez pravnosnažne presude za isto. Istovremeno, ovakav pristup olakšava upražnjavanje slobode izražavanja i štiti pravo na dostojanstvo ličnosti, jer postaje predvidivo dokle se u konzumiranju slobode izražavanja i redukovanju prava na dostojanstvo ličnosti može ići. Sa stanovišta presuda koje su se bavile problemom odnosa slobode

⁴⁵ Universal declaration of human rights, <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/udhr.pdf>, član 11, stav 1

izražavanja i prava na dostojanstvo javnih ličnosti, termini koje je Evropski sud smatrao prihvatljivim u javnoj kritici funkcionera (nemoralan, oportunističan, nedostojan) i dalje bi ostali u polju legitimne kritike, za razliku od kvalifikacija kao što su „lopov” ili „kidnaper”, koje upućuju na to da je javni funkcioner počinitelj krivičnog dela, što ga, nedvosmisleno, smešta u sferu krivičnog prava. Lice koje iznosi epitete kojim se u javnosti inkriminiše javna ličnost, ukoliko počinjenje krivičnog dela nije prijavilo nadležnim institucijama, ali ga je iznelo u javnosti putem interneta ili „klasičnih medija” i samo vrši delo neprijavljenog krivičnog dela, ukoliko je iskaz dat u javnosti tačan. Ne može jedan postupak predstavljati istovremeno izvršenje krivičnog dela i upražnjavanje prava na javno izražavanje, jer je to i pravnički i logički nonsens. Utoliko pre smatramo da je pozicioniranje granice legitimne kritike na dve kote krivičnog prava – na pretpostavci nevinosti i na načelu zakonitosti, jasnije i doslednije od apstraktnih definicija kojim su se te granice do sada ocrtavale.

Literatura:

- Ustav Republike Srbije, Sl. glasnik RS”, br. 98/2006,
Zakon o obligacionim odnosima, Sl. list SFRJ”, br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, „Sl. list SRJ”, br. 31/93, „Sl. list SCG”, br. 1/2003 – Ustavna povelja i „Sl. glasnik RS”, br. 18/2020,
Zakon o javnom informisanju i medijima, Sl. glasnik RS”, br. 83/2014, 58/2015 i 12/2016 – autentično tumačenje
Ivan Klajn – Milan Šipka, Veliki rečnik stranih reči i izraza, treće dopunjeno i ispravljeno izdanje, Novi Sad: Prometej, 2008
Zakon o parničnom postupku, Sl. glasnik RS”, br. 72/2011, 49/2013 – odluka US, 74/2013 – odluka US, 55/2014, 87/2018 i 18/2020
European Court of Human Rights, judgement in case of *Lingens vs Austria* (Application no. 9815/82), Strasbourg, 8 July 1986
European Court of Human Rights, judgement in case of *Castells v. Spain* (Application no. 11798/85), Strasbourg, 23 April 1992
European Court of Human Rights, judgement in case of *Sürek vs Turkey*, (Application no. 24735/94), Strasbourg, 8 July, 1999
European Court of Human Rights, judgement in case of *Lopes Gomes Da Silva v. Portugal* (Application no. 37698/97), Strasbourg, 28 September 2000

- European Court of Human Rights, judgement in case of Pedersen nad Baadsgaard vs Denmark (Application no. 49017/99), Strasbourg, 17 December 2004
- European Court of Human Rights, judgement in case of De Haes and Gijssels v. Belgium (7/1996/626/809), Strasbourg, 24 February 1997
- European Court of Human Rights, judgement in case of Tammer vs Estonia (Application no. 41205/98), Strasbourg, 06 February
- European Court of Human Rights, judgement in case of Andreas Wabl vs Austria (Application no. 24773/94), Strasbourg, 21 March 2000
- Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjene u skladu sa Protokolom broj 11, Protokolom uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokolom broj 4 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbeđuju izvesna prava i slobode koji nisu uključeni u Konvenciju i prvi protocol uz nju, Protokolom broj 6 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne, Protokolom broj 7 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokolom broj 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Protokolom broj 13 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima, Sl. list SCG – Međunarodni ugovori”, br. 9/2003, 5/2005 i 7/2005 – ispr. i „Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori”, br. 12/2010 i 10/2015
- European Court of Human Rights, judgement in case of White vs Sweden (Application no. 42435/02), Strasbourg, 19 september 2006
- Odluka Ustavnog suda, br. Už – 7387/2015, objavljena u „Službenom glasniku RS”, br. 19/2018 od 14. marta 2018. godine, iz pravne baze *Paragraflex*.
- Mitrović, M., „Sloboda izražavanja i zaštita podataka o ličnosti na internetu: Perspektiva internet korisnika u Srbiji”, *Komunikacija i mediji*, br. 47/2020, 5-34.
- Matović, M., Zunić Pavlović V., „Povezanost restriktivnih strategija roditeljskog nadzora i digitalnog nasilja u adolescenciji”, *Komunikacija i mediji*, br. 47/2020, 35-56;
- Silajdžić L, Dudić A, „Mladi i ovisnost o informacijsko-komunikacijskim tehnologijama: internet, društvene mreže i mobilni telefoni”, *Komunikacija i mediji*, br. 47/2020, 57-84;

Obradović N, „Uticaj upotrebe društvenih mreža na političko informisanje i političko znanje studenata u Srbiji”, *Komunikacija i mediji*, br. 48/2020, 3-36.

Nikolić D., *Uvod u sistem građanskog prava*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad 2010,

Orlović S., *Ustavno pravo*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad 2019,

Surčulija Milojević J., *Dozvoljenost ograničenja slobode izražavanja u skladu sa evropskim instrumentima I medijskim zakonodavstvom Repulike Srbije*, doktorska disertacija, <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/6739/Disertacija4887.pdf?sequence=6&isAllowed=y>,

Krivokapić Đ., *Sukob nadležnosti koji proizlaze iz povrede reputacije putem Interneta*, doktorska disertacija, <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/7524>,

Krivični zakonik, *Sl. glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019, čl. 170, st. 4.

Zakon o elektronskim medijima, *Službeni glasnik RS*, br. 83/2014 i 6/2016.

Zakon o elektronskoj trgovini, *Službeni glasnik RS*, 41/2009, 95/2013, 52/2019. Universal declaration of human rights, <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/udhr.pdf>, 01. oktobar 2021.

Bojan Pajtić

University of Novi Sad, Law Faculty

Sanja Savčić

University of Novi Sad, Law Faculty

FREEDOM OF EXPRESSION OR VIOLATION OF HONOR AND REPUTATION?

Abstract: *In the nature of human beings there is a need for mutual exchange of information, ideas, opinions, knowledge. Telling in a simple language, this is the need for communication. It is not an exaggeration to attribute a much stronger function to communication in modern society. It is the basis for connecting individuals, groups and even social communities. Communication is, in addition, a necessary means of civilizational achievements (as an exchange of knowledge and ideas), but also of social and political changes. Although communication is not a process inherent only in modern society, there is no doubt that its explosive significance in the 21st century is directly related to the emergence of the Internet and, in particular, the various Internet platforms through which it takes place in a fast and cheap way. More importantly, information exchanged over the Internet can be learned by an audience of millions at the same time. Of particular importance in this process of expansion of Internet communication certainly belongs to numerous social networks. Among them, the most popular are certainly Facebook, Instagram, Twitter, Tik Tok. Today, there is almost no Internet user who is not at the same time a user of some of the planet's popular social networks.*

Apart from the advantages of communication in the digital environment and the fact that the Internet has made everyday life much more comfortable, the new era in communication has reopened the question of where the line is between freedom of expression and violation of rights, but also who is responsible for the violation. Although at first glance it may seem that legal science has long given an answer to the questions posed, this paper aims to, by analyzing the case law of the European Court of Human Rights and domestic courts, point out that insufficiently developed legal framework for communication via the Internet can jeopardize the seemingly solid acquis, especially when it comes to the basic rights of man and citizen. We pay special attention to the right to the dignity of the person, i.e. honor and reputation. After analyzing the case law, we will set out the criteria for the delimitation of freedom of expression and the violation of the right to dignity, which provide the necessary legal certainty, especially in times of dominant communication via the Internet.

Keywords: *freedom of expression, dignity of the person, violation of the right to dignity, honor and reputation, media, social networks*